

2. Cesco, F. D., & Dijk, T. A., van. “Emotionalizing media discourse: Emotion expressions in newspaper texts.” *Journal of Language and Politics* 18 (1) (2019): 66-88.
3. Lenets', K. V. «Sufiksy uvyraznyuyut' [Expression with suffixes].» *Kul'tura slova* 15 (1978).
4. Dijk, Teun A. van. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach* (GB, Cambridge University Press, 2014).
5. Haugh, M., & Chang, W. L. “Theorizing and analyzing the dynamics of power and solidarity in language use: A conversation analytic perspective.” *Journal of Pragmatics* 139 (2018): 66-82.
6. Lazarovych, O. «Movni stereotypy i movna kartyna svitu [Language stereotypes and the linguistic picture of the world].» *Kul'tura narodov Prychernomor'ya* 32 (2002): 79-81.
7. Hirnyak, O. “Approaches to the understanding of the concept of ‘emotional vocabulary’ in modern linguistics.” *Actual problems of philology and translation studies: a collection of scientific papers* 16 (2019): 30-34.
8. Hirnyak, O. “Sentiment analysis of emotionally expressive ethnicity assessment (based on the internet posts).” *Computational Linguistics and Intelligent Systems. Proceedings, 2022. Proceedings of the 6th International conference ‘Computational linguistics and intelligent systems’ COLINS 2022* (Gliwice, Poland, May 12-13, 2022), vol. II: workshop: 57-70.
9. Koller, V. “Analyzing evaluative meaning in media discourse.” *Discourse, Context & Media* 29 (2019): 1-8.
10. Kryva, U., & Dilai, M. “Automatic Detection of Sentiment and Theme of English and Ukrainian Song Lyrics.” *CSIT: Proceedings of IEEE 14th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies* (Lviv, 2019): 20-23.
11. Lippman, U. *Public Opinion*, trans. by T. Barchunova, ed. by K. Levinson & K. Petrenko (Institute of the Foundation “Public Opinion”, 2004).
12. Martin, J. R., & White, P. R. R. *The Language of Evaluation: Appraisal in English* (Springer, 2019).
13. Musolff, A. *Metaphors of Brexit: No Cherries, No Cake, No Jam* (Palgrave Macmillan, 2020).
14. O'Halloran, K. L. “Multimodal discourse analysis.” In Tracy, K., Ilie, C., & Sandel, T. (eds.). *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction* (John Wiley & Sons, Inc, 2018): 1-13.
15. Rosch, E., & Thompson, E. “The categorization of experience: A review essay.” In Semin, V. A., & Gigerenzer, G. (eds.). *Routledge International Handbook of Social and Emotional Development* (Routledge, 2017): 15-28.
16. Xu, F. “Evaluation in academic discourse: An analysis of research article introductions.” *English for Specific Purposes* 55 (2019): 20-32.
17. *Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy* (HRAK), M. Shvedova, R. fon Valdenfels, S. Yaryhin, A. Rysin, V. Starko, T. Nikolaienko ta in. (Kyiv, Lviv, Yena, 2017-2023), uacorporus.org.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2023 р.

Перевірено на плагіат 02.09.2023 р.

унікальність – 96.32%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2023.22.64-73>

УДК 811.161.2'367.625.43:61

АКТИВНІ ДІЄПРИКМЕТНИКИ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Ольга Вікторівна Гриценко, gritcenko.o.v@zsmu.edu.ua

канд. філол. наук, доцент

Запорізькмі державий медичний університет

Мова медицини є складною багаторівневою структурою. Медичний дискурс відображає історію розвитку професійної мови лікарів, фіксує міжмовні впливи. Питання чистоти мови є актуальним на сьогодні. На думку більшості науковців, дієслівні форми на -чий забруднюють мову, оскільки є штучними для української мовної традиції. Наявні дослідження порушують питання історії активних дієприкметників на -чий, доцільності їхнього використання, можливостей уникнення нетипових мовних одиниць, здійснення аналізу функціонування активних дієприкметників у корпусі ГРАК. У розвідці зазначено причини появи таких одиниць у сучасній українській літературній мові, серед яких основною є наслідування чужомовних форм. У статті здійснено вибірковий аналіз статей наукових журналів медичної спеціальності за 2022 рік на наявність вживання активних дієприкметників теперішнього часу. Під час дослідження послуговувалися методами спостереження, аналізу, порівняння, класифікації тощо. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що використання названих одиниць не однаково в різних регіонах України. Зафіксовані одиниці класифіковано за функціональними та семантичними показниками. Найбільшими за кількісним показником є лексичні групи, що позначають характеристику лікування (методів), а також характеристики властивостей медичних препаратів. Проаналізовано відображення дієслівних форм на -чий у лексикографічних працях у діахронії. Виявлено зміни фіксації таких одиниць у словниках: перехід одних до розряду прикметників, повне вилучення інших, включення типових для української мовної традиції. Аналіз найпоширеніших помилкових слововживань дасть можливість покращити наукову мову медицини, сприятиме чистоті мови в цілому. У цьому аспекті перспективним би було створення довідника заміни активних

дієприкметникових сполук в мові медицини. У розвідці наведені основні способи уникнення вживання активних дієприкметників теперішнього часу.

Ключові слова: медичний дискурс, активні дієприкметники, чистота мови.

ACTIVE PARTICIPLES IN MODERN SCIENTIFIC MEDICAL DISCOURSE

Olha V. Hrytsenko, gritcenko.o.v@zsmu.edu.ua

PhD, Associate Prof.

Zaporizhzhia State Medical University

Medical discourse reflects the history of the development of the professional language of doctors and records cross-linguistic influences. According to most scientists, verb forms in -чий contaminate the language because they are artificial for the Ukrainian linguistic tradition. In the article, selective analysis of the articles of scientific journals of the medical specialty for 2022 was carried out for the presence of the use of active participles in the present tense. During the research, methods of observation, analysis, comparison, classification, etc. were used. The obtained results allow us to conclude that the named units are not the same in different regions of Ukraine. The recorded units are classified according to functional and semantic indicators. The largest quantitatively are the lexical groups denoting the characteristics of treatment (methods) and the characteristics of the properties of medical preparations. Changes in the fixation of such units in dictionaries were revealed: the transition of some to the category of adjectives, the complete removal of others, and the inclusion of typical ones for the Ukrainian linguistic tradition. Analysis of the most common erroneous word usage will provide an opportunity to improve the scientific language of medicine and will contribute to the purity of the language as a whole. In this aspect, it would be promising to create a guide to replacing active adjectival compounds in the language of medicine. In the survey, the main ways of avoiding the use of active participles in the present tense are given.

Keywords: *medical discourse, active verbs, purity of language.*

Активні дієприкметники є нетиповими формами для української мови. Тривалий час лінгвісти обговорюють питання доречності функціонування таких одиниць. Більшість дослідників заперечують існування дієприкметників на *-чий*, називаючи їхню відсутність ознакою української мови: Б. Антоненко-Давидович, Ю. Шевельов, О. Пономарів, С. Караванський, О. Синявський, Г. Гладкий, М. Сулима, О. Курило, П. Горещкий та І. Шалі, М. Грунський, П. Житецький [за Голосовською

2011, с. 64]. Вони наголошують на штучності та неприродності звучання речень із активними дієприкметниками в українській мові [Гончарова 2013], називають їх «*фіктивними дієприкметниками*» (за О. Курило). Лінгвісти схиляються до думки щодо доцільності уникнення подібних мовних засобів, оскільки вони є джерелом забруднення мови і наслідуванням чужої мовної традиції: Є. Карпіловська, К. Городенська, О. Стишов, Л. Кислюк, З. Сікорська.

М. Шведова, провівши аналіз активних дієприкметників у корпусі української мови ГРАК, доходить висновку, що активні дієприкметники теперішнього часу є досить вживаними українськими формами [Шведова]. На щастя, у сучасному українськомовному дискурсі спостерігається зменшення використання активних дієприкметників [Голосовська 2011, с. 65]. К. Городенська, Є. Карпіловська, О. Стишов, О. Тараненко, О. Пономарів, Л. Кислюк, Т. Коць, Г. Гнатюк, Ю. Гончарова, В. Заєць, Н. Карікова, Н. Кочукова, М. Шведова, С. Шевчук, І. Вихованець, А. Загнітко, Л. Струганець, О. Пономарів, І. Фаріон, І. Ющук, О. Сербенська, Л. Мацько та Л. Кравець, І. Фаріон досліджували зазначені мовні одиниці. Науковці порушували питання історії, способів творення, семантики, функціонування активних дієприкметників, відмінностей між дієслівними прикметниками та згаданими одиницями.

Медичний науковий дискурс як такий, що складно піддається змінам, у тому числі й унормуванню, має приклади функціонування активних дієприкметників, особливо це стосується термінології. Актуальність розвідки пояснюється тим, що на сьогодні залишається осторонь питання функціонування активних дієприкметників у медичному науковому дискурсі.

Предметом дослідження є активні дієприкметники в мові медичної наукової періодики. Під час дослідження проаналізовано медичні журнали за 2022 рік: «Клінічна стоматологія», «Львівський клінічний вісник», «Сучасна гастроентерологія», «Український журнал дерматології, венерології, косметології», «Запорізький медичний журнал», «Клінічна та профілактична медицина», «Фармацевтичний часопис». Укладена картотека з понад 300 одиниць. Метою дослідження є аналіз сучасного стану функціонування форм дієслова на *-чий* у науковій медичній періодиці. Реалізація мети вимагає виконання наступних завдань: опрацювання наукової літератури щодо об'єкта дослідження, аналіз визначеного дискурсу на наявність використання активних дієприкметників, класифікація

зафіксованих одиниць, пропозиція уникнення подібного слововживання. Під час дослідження були використані такі методи: спостереження й аналіз з метою фіксації та укладання картотеки, статистичний метод для підрахунку результатів, порівняння та класифікація для виділення груп. Дослідження відповідає етичним стандартам. Жодного фінансування на проведення цього дослідження не отримано.

Поява в українській мові дієслівних форм на *-чий* є наслідком впливу білоруської, російської, польської та церковнослов'янської мов, де така форма є нормативною. Незнання норм української літературної норми безпосередньо та слабка державна підтримка взагалі також є чинниками поширення та утримання таких одиниць. На жаль, доводиться констатувати, що переважна більшість лікарів-практиків Східної та Південної України й досі продовжують вести клінічну діяльність російською мовою; краща (але не ідеальна) ситуація у вищих навчальних медичних закладах. Тож мова медицини, яка тривалий час трималася радянських орієнтирів, і навіть після прийняття незалежності повільно відновлювала своє, презентує широке функціонування активних дієприкметників у сучасному медичному науковому дискурсі.

Досліджуваний матеріал переконує в тому, що вживання активних дієприкметників не однаково в різних регіонах України: «Львівський клінічний вісник» – 6 випадків використання, «Запорізький медичний журнал» – 19; «Сучасна гастроентерологія» – 35; «Фармацевтичний часопис» – 36; «Український журнал дерматології, венерології, косметології» – 37; «Клінічна стоматологія» – 45; «Клінічна та профілактична медицина» – 265. Оскільки опубліковані статті обов'язково проходили рецензування, отримані дані змушують зробити висновок щодо поширеності активних дієприкметників у центральних, східних і південних областях.

Г. Голосовська зазначає, що в сучасній українській мові можна виділити такі групи активних дієприкметників: «дієприкметники, неприродність яких відчуває більшість мовців і тому їх не використовує; частовживані пересічними мовцями, але значно рідше використовувані освіченими людьми; дієприкметники, що їх самі мовознавці часом не вирізняють як чужорідні для української мови» [Голосовська 2011, с. 69]. Дотримуючись запропонованої класифікації, зафіксовані одиниці мови медичної наукової періодики також поділяємо на три функціональні групи.

До першої можна зарахувати одиниці *використовуючі засоби, виникаючий синдром; врівноважуючий ефект; діючий персонал; домінуюча фракція; лідируюча позиція; очищаюча ефективність*; до другої групи – *взаємореагуюча речовина; зволожуючий засіб / олія / крем; знеболюючий ефект; коригуючий чинник; миючий засіб; наростаюча доза*; до третьої групи – *блукаючий, існуючий метод; оперізуючий лишай*.

У лексикографічних працях, зокрема в 11-томному Словнику української мови послідовно фіксуються активні дієслівні форми на *-чий* з ремаркою «*Дієпр. акт. теп. ч. до ...*». Наприклад: *бажаючий, блукаючий* (подані анатомічний *блукаючий нерв* та медичний *блукаюча нирка* терміни), *діючий, домінуючий, знеболюючий, існуючий, конкуруючий, лежачий, обтяжуючий (обтяжуючі обставини), оперізуючий лишай, підтримуючий, подразнюючий, провокуючий, прогресуючий, реагуючий, сверблячий, стимулюючий, тліючий, узагальнюючий* та ін. Деякі не мають жодних позначок: *дезінфікуючий, зв'язуючий*. У медичній науковій періодиці трапляються також форми, не зафіксовані у словнику: *адаптуючий, багатообіцяючий, дегазуючий, детоксикуючий, забруднюючий, зберігаючий, зволожуючий, кодуючий, комплектуючий, контролюючий, лікуючий*.

Порівнюючи відображення дієслівних форм на *-чий* в 11-томному та 20-томному словниках, зауважимо про певні зрушення. У сучасному 20-томному словнику української мови такі одиниці, як *бажаючий, блукаючий, діючий, комплектуючий* (хоч подано синонім *комплектувальний*), *конкуруючий, лежачий* взагалі не визначаються як дієприкметники і вважаються нормативними. Інші ж взагалі вилучені: *реагуючий, стимулюючий*. Подані нормативні *виниклий, дезінфікувальний, десенсибілізувальний, детоксикаційний, емульгувальний, забруднювальний, зберігальний, зволожувальний, зв'язувальний, знеболювальний, імуномодельовальний, кодувальний, коригувальний, підтримувальний* на місці вилучених *виникаючий, дезінфікуючий, десенсибілізуючий, детоксикуючий, емульгуючий, забруднюючий, зберігаючий, зволожуючий, зв'язуючий, знеболюючий, імуномодельючий, кодуючий, коригуючий, підтримуючий*. Деякі визначені як книжні (*домінуючий*) з наведеною альтернативою з активного словника (*домінантний*).

У досліджуваному дискурсі трапляється більше 300 випадків використання активних дієприкметників теперішнього часу. Серед зафіксованих одиниць можна виділити такі групи: дієприкметники, що стосуються

1. характеристик людей та їхньої поведінки: *практикуючий лікар; лікуючий лікар, працюючий студент / респондент; діючий персонал; регулююча / реагуюча функція; здоров'язберігаюча / здоров'япідтримуюча поведінка; підтримуючий стиль; працюючі (=іменник); спрямовуюче керівництво;*
2. характеристик інструментів / приладів: *фіксуючий пристрій;*
3. характеристик заходів лікування, дослідження, їхніх властивостей: *існуючий / об'єднуючий метод; органозберігаюче втручання; підтверджуючий тест; існуюча концепція; коригуючий вплив; коригуюче рішення; протезуюча герніопластика; іонізуюче випромінювання; оточуючий нейрон; нейророзвиваюча терапія; наростаюча доза; кардіостимулююча дія; врівноважуючий ефект;*
4. характеристик комунікації лікаря з пацієнтом: *уточнююче запитання;*
5. характеристик симптомів: *спадаюча частота; прогресуюча втрата / дисфагія, персистуюче блювання; персистуючий / домінуючий симптом; існуючий / превалюючий / виникаючий синдром; існуюче вогнище; сверблячий пухир; тліюче запалення; прогресуюче порушення; прогресуюче ураження / слабкість; наростаюча недостатність;*
6. характеристик умов: *гістамін-вивільнюючий / провокуючий / обтяжуючий / обумовлюючий / травмуючий фактор, коригуючий / провокуючий / домінуючий / обтяжуючий / ускладнюючий чинник; психотравмуюча / травмуюча подія / стресор / переживання;*
7. характеристик препаратів: *ремінералізуючий гель, зволожуюча олія / крем / місцевоанестезуючий засіб, використовуючі / миючий / в'язуючий засіб;*
8. характеристик властивостей препаратів: *сорбуюча / детоксикуюча / дезактивуюча / дегазуюча властивість; мінералізуючий потенціал; десенсибілізуюча / імуномоделююча / кардіостимулююча / очищуюча / подразнююча дія; імуностимулюючий / знеболюючий / врівноважуючий ефект; очищаюча ефективність; сильнодіюча / цементуюча / забруднююча / взаємореагуюча речовина; вазокоригуюча активність; домінуюча фракція; емульгуюча / комплексоутворююча здатність;*
9. характеристик органів, механізмів організму: *оточуюча тканина; циркулюючий цитокін; діючий орган; конкуруючий метаболіт;*

блукаючий нерв; кодуєча / некодуєча частина; об'єднуючий зв'язок; циркулюючий гістамін; циркулюєче автоантитіло; циркулюючий біомаркер; нейтралізуєче антитіло; зв'язуючі глобуліни; контролюючий орган; адаптуєча композиція; працюєче серце; переважаючий стан;

10. характеристик захворювань: *прогресуюча дистрофія / фаза, раніше існуюче / рецидивуюче / демієлінізуєче захворювання (хвороба), проникаючий / узагальнюючий характер; прогресуюча геміатрофія; свербляча висипка; персистуюча форма; стенозуючий / облітеруючий атеросклероз; оперізуючий лишай; склерозуючий ліхен; персистуюча виразка; домінуючий / прогресуючий / рецидивуючий процес / перебіг, прогресуюча стадія;*

11. характеристик рослин: *пряmostоєче стебло / пелюстка; сидяча квітка / листок; середньоквітнуча рослина;*

12. загальні: *бажаючий, діючий стандарт / персонал / документ / наказ; багатообіцяючий погляд; домінуюча частина / значення; існуючий алгоритм / критерій / інструмент / методика / система / стереотип / база / підхід / режим / робота; оточуючі; об'єднуючий метод; комплектуючі (іменник); оточуюче середовище; працюючий офіс; приймаюча країна; узагальнюючий аналіз; маскуєча сила; лідируюча позиція.*

Наведена класифікація спонукає до висновку про залежність між спеціалізацією журналу і наявністю тієї чи іншої групи досліджуваних форм.

Ясно відчувається потреба у заміні таких форм нормативними. Науковці пропонують велику кількість способів, які дозволять уникнути подібних помилок:

1) за допомогою іменника у формі називного відмінка: *оточення* (не *оточуючі*);

2) іменника-прикладки: *фактор-провокатор* (не *провокуючий фактор*), *лікар-куратор* (не *лікуючий*), *країна-господар* (не *приймаюча країна*);

3) іменника у формі родового відмінка: *ефект врівноваження* (не *врівноважуючий ефект*);

4) іменника з прийменником для: *матеріал для фіксації* (не *фіксуєчий*), *тяги для комплектування* (не *комплектуючі*);

5) прикметника (однокореневого): *руйнівний* (не *руйнуючий*) *фактор*; *мийний* (не *миючий*), *близькі* (не *оточуючі*);

б) прикметника-синоніма: *переважливий* (не *домінуючий*), *сучасні методи* (не *існуючі*), *перспективний погляд* (не *багатообіцяючий*), *охочий* (не *бажаючий*), *чинний документ / наказ* (не *діючий*);

7) складного прикметника: *працевлаштований студент* (не *працюючий*);

8) прикметника з фінальною частиною *-альн(ий)*: *обтяжувальний* (не *обтяжуючий*), *ремінералізувальний* (не *ремінералізуючий*), *очищувальний* (не *очищуючий*), *зволожувальний* (не *зволожуючий*), *знеболювальний* (не *знеболюючий*), *об'єднувальний* (не *об'єднуючий*);

9) прикметника з прийменником *для*: *патоморфологічний процес альтерації тканин (найбільш) характерний для захворювання* (не *домінуючими патоморфологічними процесами при даному захворюванні є альтерація тканин* [Клінічна стоматологія 2022, № 3, с. 5];

10) дієприслівникового звороту: *положення лежачи* (не *лежаче положення*);

11) за допомогою дієслова: *Коли процес активно прогресує, можуть бути типові для пульпиту симптоми* (не *При активно прогресуючому процесі можуть бути типові для пульпиту симптоми* [Клінічна стоматологія 2022, №3, с. 17];

12) за допомогою усунення з тексту зайвого за змістом активного дієприкметника: *поведінка збереження здоров'я* (не *здоров'язберігаюча поведінка*);

13) пасивного дієприкметника на *-н(ий), -т(ий)*: *використані засоби* (не *використовуючі*); *у збільшуваних дозах* (не *наростаюча доза*);

14) за допомогою підрядного речення: *Тракційна терапія виконується в першу чергу для усунення больового синдрому, що виникає в результаті розвитку дегенеративно-дистрофічних змін в хрящових міжхребцевих дисках та суглобах кінцівок* (не *виникаючого*) [Клінічна та профілактична медицина 2022, № 3, с. 52].

Проведений аналіз підтверджує, що в медичному дискурсі існує антитрадиція калькування. Це ще раз підкреслює важливість обраної теми розвідки. Очищення професійної мови медичної сфери від уживання чужих форм дозволить покращити її, робота над помилками актуалізує забуті традиції. Під час дослідження визначено три функціональні групи дієприкметників та дванадцять семантичних груп. На нашу думку, повне вилучення досліджуваних одиниць із медичної професійної мови є

неможливим, проте якщо є можливість замінити дієслівні форми на *-чий*, то слід надавати перевагу нормативним, традиційним вербальним одиницям. Дотримання науковцями медичної сфери порад уникнення штучних форм на *-чий*, звернення до лексикографічних праць, підвищення рівня мовних знань сприятиме послідовному зменшенню кількості випадків використання активних дієприкметників. Тож доцільним вважаємо створення довідника, де б висвітлювалися можливості заміни нетипових україномовних форм для спеціалістів медичної сфери.

Література:

1. Голосовська, Г. «Активні дієприкметники в українській літературній мові: уживати чи ні?». *Українська мова* 4 (2011): 63–71.
2. Гончарова, Ю. «Прикметники та дієприкметники на *-уч-* (*-юч-*), *-ач-* (*-яч-*), *-ущ-* (*-ющ-*), *-аш-* (*-ящ-*) в українській мові (на матеріалі граматик О. Курило та О. Синявського)». *Філологічні студії* 9(2) (2013): 15–23.
3. Заєць, В. «Форми дієприкметників: способи врегулювання порушень мовної норми (на матеріалі сучасної української мови)». *Філологічні студії* 8 (2017): 24–28.
4. Карікова, Н. «Про нормативність уживання активних дієприкметників у сучасній фаховій мові». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія* 46 (1) (2020): 162–165.
5. Кочукова, Н. & Жукова, М. «Активні дієприкметники в українській науковій мові.» *Science and Education a New Dimension. Philology* III (8) Issue: 39 (2015): 35–39.
6. Шведова, М. Активні дієприкметники в українській мові: корпусний аналіз, <http://surl.li/ezxhk>
7. Шевчук, С. «Моделі активних дієприкметників в сучасній українській літературній мові.» *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство) Випуск 5* (2013): 188 – 193.

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. *Запорізький медичний журнал* 1-6 (2022), <http://zmj.zsmu.edu.ua/issue/archive>
9. *Клінічна стоматологія* 1-3 (2022), <http://surl.li/ezwwr>
10. *Клінічна та профілактична медицина* 1-4 (2022), <http://surl.li/ezwzf>
11. *Львівський клінічний вісник* 3 (39)-4 (40), 1 (37)-2 (38) (2022), <http://surl.li/ezwxb>
12. *Словник української мови в 11 томах*, <http://sum.in.ua/s/likujuchyj>
13. *Словник української мови online*, <http://surl.li/ezxih>
14. *Сучасна гастроентерологія* 5-6, 3-4, 1-2 (2022), <http://sgastro.com.ua/issue/archive>
15. *Український журнал дерматології, венерології, косметології* 3-4 (86-87), 1-2(84-85) (2022), <http://ujdvc.com.ua/issue/archive>
16. *Фармацевтичний часопис* 1-3 (2022), <http://surl.li/ezxai>

References: